

János Kornai:

**Contradictions and Dilemmas.
Studies on the Socialist Economy
and Society**

Vårt århundrade har sett stora ekonomiska omvälvningar och experiment vars vidd och betydelse knappast ännu kan helt överblickas och från vilka erfarenheterna ännu ej till fullo har mognat. Vi har upplevt la belle époque's liberalism, krigs- och kris-tiders regleringsekonomier, keynesiansk stabiliseringspolitik, blandekonomiers ingreppspolitik m m. Det måhända mest vittomfattande av alla experimenten utgöres av de socialistiska ekonomiernas uppkomst — ett socio-ekonomiskt system som bl a lagt under sig halva Europa. Oberoende av om detta misshagar oss eller ej kan vi knappast vara likgiltiga för det socialistiska systemets förekomst varken i ekonomisk eller politisk bemärkelse.

I den vakne européns allmänbildning torde ingå åtminstone en grundläggande kunskap om de karaktäristiska dragen och fundamentala problemen i de socialistiska ekonomierna. För detta syfte står nu en skrift av János Kornai: *Contradictions and Dilemmas. Studies on the Socialist Economy and Society* (The MIT Press, Cambridge, Mass 1986, 165 s), tillbuds. Boken innehåller förutom en intervju med författaren ett antal av denne frejdade, ungerske ekonom tidigare i främst västerländska tidskrifter publicerade essayer jämte ett kapitel ur dennes verk *Economics of Shortage*.

Som bokens titel antyder är det genomgående temat i essayerna de motsägelser och dilemmor, vilka uppstår i ekonomiska system, särskilt i socialistiska ekonomier. När målen för den ekonomiska politiken strider mot varandra, har man hamnat i en *motsägelse*, såsom vi känner det från t ex det traditionella Phillips-sambandet mellan sysselsättning och prisstabilitet, medan ett genuint *dilemma* innebär mot varandra stridande etiska postulat, d v s ett fall där ingen logiskt motsägelselfri lösning existerar. I det levande livet tager man sig ur en dylik situation med en prag-

matisk kompromiss, något som särskilt i Ungern, hör till den socialistiska ekonomins vardag.

Briljanta analyser

Det i mitt tycke intressantaste inslaget i *Contradictions and Dilemmas* utgöres av ingående, enkla men briljanta, analyser av orsakerna till den kroniska bristen på varor i socialistiska ekonomier. Därtill har jag särskilt fäst mig vid hans beskrivning av den ungerska ekonomiska reformens problem jämte skärskådandet av dilemmat mellan villkoren för ekonomisk effektivitet och den socialistiska etikens grundläggande postulat.

Ett karaktäristiskt drag och centralt problem i de socialistiska ekonomierna är den ständiga bristen på varor. För den i neoklassisk mikroteori bevandrade ter sig detta i första hand som ett prisbildningsproblem, vilket kunde avhjälpas om man lät priserna stiga till jämviktsnivån. Till en del, i synnerhet vad gäller konsumtionsvaror, är det förvisso frågan om ett otillfredsställande fungerande prissystem. Men om jag förstått professor Kornai rätt, ligger den främsta förklaringen på ett annat plan. I en socialistisk ekonomi av gängse typ eftersträvar ett företag i första hand att uppnå sitt produktionsmål. Därvid är det praktiskt taget obundet av finansiella restriktioner. Företaget har, enligt Kornais terminologi, en "mjuk" budgetrestriktion, vilket beror på statens paternalistiska roll. Ett företag tillåtes inte att gå i konkurs, staten garanterar finansieringen av alla de produktionsfaktorer och insatsvaror företaget lyckats förhandla sig till. Sålunda uppstår det i företagssektorn ett ständigt, omätligt sug efter varor. Företagen är som svampar, vilka dränerar ekonomin på nyttigheter.

Oförenliga värdesystem

Den år 1968 i Ungern lanserade nya ekonomiska mekanism (NEM) har i omvärlden, icke minst i Västeuropa, väckt en betydande och ofta uppskattande uppmärksamhet. Denna reform studerar Kornai som en alltjämt pågående historisk process framdriven av dialektiskt verkande

krafter i det ungerska samhället. Syftet med reformen var en decentralisering av de flesta allokeringsbeslut till marknader och företag. Detta har dock motarbetats dels av de krafter, vilka föredrar en centralstyrning, dels av företagen själva, som i brydsamma situationer vadjat till centrala, statliga organ för bistånd, vilket har stärkt statens paternalistiska roll. Professor Kornais analys av denna dragkamp mellan centralism och decentralism jämte dess effekter på resursallokeringen utgör måhända bokens mest djuplodande avsnitt.

Att etiska och samhällsfilosofiska värden ofta inte är förenliga med kraven på ekonomisk effektivitet torde vara ofrånkomligt i alla socio-ekonomiska system. Egendomligt nog har detta dilemma, ett genuint dilemma, rönt föga om något intresse hos västerländska ekonomer. Med desto större glädje kan man läsa Kornais okonstlade men logiskt stringenta analys om den socialistiska etikens och den ekonomiska effektivitetens två oförenliga värdesystem. Följande exempel torde belysa vilka frågor det handlar om. Enligt den ungerska reformen skall vinsten vara den indikator med vilken ett företags framgång mätes, vilket är ägnat att främja ekonomisk effektivitet. Följaktligen är företagets materiella belöningsystem (bonussystem) anknytt till vinsten. Eftersom företagens vinstförmåga, även inom samma bransch, varierar (p g a skillnader i maskinparkens årgångar o dyl) så uppkommer det olikheter i inkomster (löner + bonus) inom samma yrkesgrupp, vilket strider mot den socialistiska etikens principer om lika lön för lika arbete.

Professor Kornais slutsats är att det verkar vara omöjligt att i något socio-ekonomiskt system kunna lösa motsättningen mellan ett politiskt-etiskt värdesystem och kraven på ekonomisk effektivitet.

Spännande jämförelser

Contradictions and Dilemmas är av flera skäl av stort intresse. För det första studerar den fundamentala socio-ekonomiska förhållanden och problem i ett socialistiskt samhälle. Sålunda ger boken en all-

män insikt i en socialistisk ekonomisk funktion jämte analytiska verktyg för fortsatta studier i ämnet. För det andra beskriver den problematiken kring den ungerska reformen såväl före dess införande 1968, som under dess utveckling därefter. För det tredje innehåller den spännande systemjämförelser, varför professor Kornais analyser har relevans även för västerländska blandekonomier.

Kornai skriver otekniskt, d v s matematiska analyser förekommer icke. På några ställen utnyttjar han figurer. Främst är det fråga om verbal, logisk analys. Stundom presenterar författaren statistik till stöd för sina argument samt refererar till empiriska forskningsresultat.

Boken lämpar sig utmärkt för den socialt och ekonomiskt intresserade lekmannen; därtill förmår den ge utomordenligt god stimulans även för mera avancerade läsare. Det är en glädje att läsa denne i traditionell mening europeiska polyhistorers eleganta analyser (vad ankommer spiritualiteten vill man gärna jämföra med lord Keynes eller Schumpeter). Särskilt ber jag att få rekommendera här anmälda essayer för forskare och studenter av socialistiska samhällen och ekonomier samt s k öststatsvetare.

Pol lic *P A Luukkainen*
 Nationalekonomiska institutionen
 Uppsala universitet